

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 272.211.

Запорожець В.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ УАПЦ, УПЦ КП ТА УПЦ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1991-2017 рр.): ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

У статті розкривається розвиток та основні аспекти динаміки мережі УАПЦ, УПЦ КП та УПЦ в пострадянській Україні. Висвітлюються закономірності та тенденції становлення даних православних церков. Концептуально виділяється три етапи розвитку релігійних мереж 1991-2000 рр., 2000-2010 рр. та 2010-2017 рр. Підкреслюється та доводиться, що за статистикою релігійних громад УАПЦ, УПЦ та УПЦ КП мається на увазі не просто відкриття храмів, монастирів, а вплив тієї чи іншої релігійної організації на соціум у певний період розвитку незалежної України.

Ключові слова: релігійна мережа, УПЦ, УАПЦ, УПЦ КП, незалежна Україна.

Запорожець В.А. Динамика развития религиозной сети УАПЦ, УПЦ КП и УПЦ в независимой Украине (1991-2017 гг.): закономерности и тенденции. В статье раскрывается развитие и основные аспекты динамики религиозной сети УАПЦ, УПЦ КП и УПЦ в постсоветской Украине. Освещаются закономерности и тенденции становления данных православных церквей. Концептуально выделяется три этапа развития религиозных сетей 1991-2000 гг., 2000-2010 гг. и 2010-2017 гг. Подчеркивается и доказывается, что под статистикой религиозных общин УАПЦ, УПЦ и УПЦ КП имеется в виду не просто открытие храмов, монастырей, а влияние той или иной религиозной организации на социум в определенный период развития независимой Украины.

Ключевые слова: религиозная сеть УПЦ, УАПЦ, УПЦ КП, независимая Украина.

Zaporozhets V. Dynamics of development of the UAOC, UOC-KP and UPC in the independent Ukraine (1991-2017): regularities and trends. Reveals the development and main aspects of the dynamics of the network of the UAOC, the UOC-KP and the UOC in post-Soviet Ukraine. The regularities and tendencies of the formation of data of Orthodox churches are highlighted. Conceptually, three stages of the development of religious networks from 1991-2000, 2000-2010 and 2010-2017 are distinguished. It is emphasized and proved that according to the statistics of the religious communities of the UAOC, the UOC and the UOC-KP it means

not only the opening of churches, monasteries, but the influence of a religious organization on the society in a certain period of development of an independent Ukraine.

Key words: *religious system of UOC, UAOC, UOC-KP, independent Ukraine.*

Актуальність теми дослідження обумовлена дедалі зростаючим значенням релігійного фактору як у цілому світі, так і в Україні зокрема. Релігійні організації в сучасному глобалізованому суспільстві не є замкненими інституціями, а виконують полівекторний вплив на розвиток соціуму, тих чи інших країн. Відповідно розуміння розвитку релігійної мережі тих чи інших конфесій в Україні, а саме УАПЦ, УПЦ і УПЦ КП дозволить більш розкрити їх функціонування та значення на вітчизняний соціум.

Теоретико-методологічною основою становили розвідки вітчизняних релігієзнавців Л. Владиченко, А. Колодного, О. Саган, Л. Филипович, О. Пивоварського, а також звіти Міністерства культури України стосовно стану релігійної мережі в тому чи іншому році.

Основний виклад теми статті

На нашу думку, для концептуалізації та для більш чіткої експлікації досліджуваної проблеми необхідно виділити умовно три етапи: 1991-2000 рр., 2001-2010 рр., 2011-2017 рр.

Розглянемо наразі кожен з цих етапів більш детальноше.

Спершу, якщо ми говоримо про період 1991-2000 рр., то наочно динаміку розвитку мережі релігійних громад досліджуваних православних організацій можна висвітлити у таблиці, що подана нижче [Див.: 6, 10]:

Релігійна організація/Рік	1992	1995	1998	2000
УПЦ	5469	6251	7541	8677
УПЦ КП	-	1912	1977	2577
УАПЦ	1489	632	1085	1107

Як бачимо, розвиток даних церков є доволі різносторонній. Так, зокрема, у досліджуваній період УПЦ майже у 1,5 рази збільшила кількість своїх громад, натомість УПЦ КП та УАПЦ не мали такого стрімкого розростання своєї мережі. Як ми бачимо досить цікавим є позиція за 1995 рік, коли фактично у УАПЦ було лише 632 зареєстровані релігійні громади. З чим це пов'язано, Без сумніву, це наслідок того, що достатня кількість парафій за попередні 3 роки перейшла до юрисдикції УПЦ КП. Разом з тим, УАПЦ вдалося в певній мірі реабілітуватися, адже вже через наступні 3 роки, у 1998 році. – кількість парафій даної релігійної конфесії було вже понад 1000.

На наш погляд для більш суттєвого осмислення динаміки розвитку релігійних громад досліджуваних релігійних конфесій, необхідно навести статистичні дані за 1996 і 1999 роки. Це дозволить більш чіткіше висвітлити й розкрити особливості трансформацій релігійного життя в цей період в Україні. Відповідно, у 1996 році «найвпливовішою складовою релігійного життя є православ'я. Загалом воно об'єднує 9100 громад. Домінуюча в православ'ї - Українська православна церква. На початок року вона налічувала понад 6,5 тис. громад віруючих, біля 70 монастирів, 10 духовних

навчальних закладів, 18 періодичних видань, біля 1250 недільних шкіл та 13 братств. Церковну службу здійснювало біля 5 тис. священників...Українська православна церква Київського патріархату на початок 1996 року згідно офіційної статистики зменшилась в кількості громад (1995 р. - 1753) через розкол, який в ній відбувся. Вона нараховує 24 єпархії, більше 1,3 тис. громад, мала 15 монастирів, 9 духовних навчальних закладів, 7 періодичних видань та 56 617 недільних шкіл. Громади УПЦ КП діють переважно в Тернопільській, Волинській, Рівненській, Львівській та Київській областях. Українська автокефальна православна церква має десь понад 1200 парафій, які знаходяться переважно у західних областях України» [8; 55-56]

В свою чергу станом на 1999 рік домінуючою в Україні залишається Українська православна церква, що у юрисдикції Московського патріархату. «На початок 1999 року вона має 36 єпархій і біля 8 500 громад, 113 монастирів, 15 духовних навчальних закладів, 55 періодичних видань, 2393 недільні школи та 21 братство. Церковну службу здійснюють понад 7 тисяч священників...Згідно офіційної статистики Українська православна церква Київського патріархату на початок 2000 року нараховує 28 єпархій, біля 2,5 тис. громад, має 17 монастирів, біля 2 тис. священнослужителів, 15 духовних навчальних закладів, 16 періодичних видань та 704 недільних школи. Найбільше громад УПЦ КП у Львівській (382), Івано-Франківській (285), Київській (223) та Тернопільській (192) областях. Українська автокефальна православна церква на початок 2000 року дещо втратила свою чисельність і має біля тисячі парафій, 75 % з яких знаходяться в трьох галичанських областях (Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській). Церковну службу здійснюють десь 600 священників» [5; 97]

Як наголошують вітчизняні релігієзнавці: «порівняльний аналіз цифрового матеріалу про зміни релігійної мережі України засвідчує те, що екстенсивний етап розвитку релігійного життя в країні закінчився десь в 2000 році, відбувся перехід його в етап інтенсивного розвитку. В наступні роки мали щорічне збільшення по нисхідній. Бум зміни припав на 1988-1990 роки, коли кількість громад збільшувалася щороку в середньому на 32 %» [1; 45].

Стосовно динаміки появ релігійних громад УАПЦ, УПЦ та УПЦ КП у перше десятиліття XXI ст., то можемо також наочно зобразити у вигляді наступної таблиці [Див.: 6, 10]:

Релігійна організація/Рік	2001	2002	2003	2005	2007	2008	2010
УПЦ	9246	9640	10228	10940	11238	11509	12342
УПЦ КП	2877	3116	3338	3639	3949	4090	4538
УАПЦ	1041	1083	1139	1209	1189	1212	1228

Стосовно даної таблиці, то слушними будуть слова української дослідниці Л. Владиченко, яка наголошує, що ««Аналіз зростання релігійних інституцій дає підставу констатувати, що релігійна мережа набула усталеного характеру у своїх кількісних показниках. Зазначимо, що бурхливий розвиток релігійного середовища безпосередньо відбувався в перші роки незалежності України, що засвідчує інтенсивний ріст інституційної мережі релігійних організацій країни. Можна проводити певні кореляції

між кількісним складом релігійних організацій і процесами у релігійному середовищі країни, і навпаки, процеси, які відбуваються у релігійному середовищі, певним чином впливають на кількісний склад релігійних організацій. У зазначеному контексті для аналізу актуальних питань у відносинах між державою і релігійними організаціями та у міжрелігійних питаннях необхідно володіти емпіричним матеріалом стосовно кількісних показників стану розвитку релігійних організацій, що в свою чергу допоможе у практичній сфері досліджень» [7]

Логічним при аналізі вже даного періоду поставити наступне питання: які загальні тенденції характеризували зміну релігійної мережі в роки незалежності? Вітчизняні науковці підкреслюють стосовно цього наступне:

1. Відбулося відродження (скоріше – відтворення) громад традиційних для України християнських течій там, де вони діяли раніше і де для цього наявною була (хай навіть зруйнована) матеріальна база. Наслідком цього є те, що зростання мережі йшло переважно за рахунок православних громад (більше половини), греко-католиків і традиційних протестантів. Із-за внутрішньої кризи УАПЦ подальше зростання цієї Церкви фактично призупинилося. Охоплюючи своїм впливом життя людей галичанських областей від дитячого садочка до школи, вузу, армійської частини, установи чи підприємства, протидіючи поширенню в регіоні часто із сприянням цьому схильних до неї місцевих владних структур інших конфесій, Українська Греко-Католицька Церква стала тут по суті тоталітарною релігійною спільнотою.

2. Порівняно розвинута інфраструктура ортодоксальних конфесій в західноукраїнському регіоні, поєднання у свідомості людей своєї релігійної належності з національною, включеність певного конфесійного чинника в систему культури і побуту та ін. зумовили блокування проникнення в ці області нових релігійних течій й домінування в релігійній мережі Церков українсько-національної зорієнтованості – Української Греко-Католицької Церкви, Української Автокефальної Православної Церкви і УПЦ Київського Патріархату.

3. Регіональні відмінності в рівні національної самосвідомості громадян позначаються на географії поширення українських національних християнських Церков. Тут слід відзначити помітне поширення парафій УПЦ КП і УАПЦ в західній і центральних областях і водночас незначну кількість їх в південному і східному регіоні країни, де домінує проросійська УПЦ [1; 45-46].

Релігійна організація/Рік	2011	2015
УПЦ	12564	12660
УПЦ КП	4621	5074
УАПЦ	1248	1231
УАПЦ (оновлена)	-	30

Отже, станом на 2011 рік найчисельнішою серед православних Церков є Українська Православна Церква (УПЦ МП), мережа якої становить 67,5 відсот. православних громад країни. Переважна більшість – 5833 громади (47,3 відсот.) розміщені в Північно-Центральному регіоні, де найбільша їх кількість діє у Вінницькій (975) та Хмельницькій (929) областях. За останні три роки (2009-2011 рр.) кількість

релігійних громад УПЦ МП збільшилася на 801 одиницю (6,9 відсот.). Керівництво Церквою здійснюється митрополією УПЦ МП та 46 єпархіяльними управліннями. Сьогодні церква має 12340 парафій (9922 священнослужителя), 191 монастир (4625 ченців), 14 місій, 34 братства, 20 духовних навчальних закладів (4765 слухачів) та 251 4258 недільних шкіл. Життя і діяльність УПЦ МП висвітлюють 110 періодичних релігійних видань [11; 250-251].

В свою чергу «Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ КП) за кількістю релігійних громад, що складають її мережу, посідає друге місце в країні після УПЦ МП. Упродовж останніх трьох років Церква розширила свою мережу в усіх регіонах країни. Якщо на початок 2009 р. вона нараховувала 4128 парафій, то на 1 січня 2012 р. їх чисельність зросла на 354 одиниці (8,6 відсот.)... Упродовж 2009-2011 рр. приріст релігійних громад УПЦ КП склав 354 одиниці або 8,6 відсот» [11; 251]

Разом з тим, необхідно зазначити, що «десь із 2010 року знову маємо певне інституційне пожвавлення, зокрема збільшення організаційних виявів традиційних спільнот. Хоч Православ'я за кількістю своїх організацій (18877) є найбільшою конфесією (51%), проте навіть ці цифри (не говорячи про свою часто традицієзумовлену самоідентифікацію з православ'ям, а тут вона в різних соціологічних дослідженнях становить від 36 до 48% опитаних) засвідчують той факт, що Україна не є православною країною, а скоріше країною з його домінуванням. А якщо врахувати штучність поділу колись єдиних православних громад на 2-3 за фактом належності їх вірян до якоїсь із трьох православних церков – УПЦ МП, УПЦ КП чи УАПЦ, наявність реєстрацій практично „неживих” православних спільнот (наприклад, один-два ченці на один монастир в УАПЦ), то кількість православних інституцій буде далеко меншою. Нині маємо штучне зростання організацій Церков Київського і Московського Патріархатів, певну стабільність автокефалів. На ближчі роки, враховуючи знаходження при владі промосковськоправославного Президента, зорієнтованість державних адміністрацій переважно на УПЦ МП, наявне помітне збільшення переходів парафій чи прийняття новими юрисдикції 57 Московсько-Православної Церкви. Кількість її спільнот за 2012 рік зросла на 249 організацій (це дорівнює 51,4% зростання всієї мережі країни 2012 року), тоді як Київського Патріархату - дійсно української Церкви – на 81. Рятівним засобом від цього може послужити хіба що надання Московським Патріархатом автокефалії УПЦ, що стане смертельним вироком для УПЦ КП й УАПЦ. Останні вимушені будуть повернутися через покаяння до цієї канонічної Церкви, яка при цьому збереже надто добрі відносини із РПЦ як своєю Церквою-матір'ю.

Необхідно підкреслити, що станом на 2016 рік мала «1239 своїх релігійних організацій, 61% яких знаходиться у трьох галичанських областях України. Церковну службу в УАПЦ здійснюють 709 священників. У восьми духовних навчальних закладах церкви нині є 380 слухачів. Вона мала на початок 2017 року 305 недільних шкіл. В 13 її монастирях всього було в році 21 насельник. УАП Церквою видруковується 12 ЗМІ. Організацій автокефалів, як вище зазначалося, найбільше в Галичанських областях (Львівська – 393, Івано-Франківська – 149, Тернопільська – 210), а ще вони кількісно помітними є в Хмельницькій (80) та Черкаській (65) областях. За недавнього предстоятельства в Церкві митрополита Мефодія зберігалося активне протистояння з його особистих примх об'єднанню УАПЦ з УПЦ КП. Нинішній глава Церкви

митрополит Макарій в гордині за свою посаду і титулювання Блаженнішим також не виявляє бажання до творення в Україні Єдиної Помісної Православної Церкви...Протистоять поєднанню УПЦ КП та УАПЦ ті владика і священники з останньої, які перейшли з Київського Патріархату чи то з можливості одержати в Автокефальній порівняно легко архієрейске свячення, а чи ж із-за якихось невдоволень Патріархом Філаретом за його авторитарні методи керівництва Церквою. В останні роки Церква поповнилася владиками, а відтак і парафіями з інших ПЦ, зокрема й із Закарпаття. В останньому мали зневагу Московським Патріархатом ректора Православного університету Беня, який нині є митрополитом УАПЦ. Від УАПЦ виокремився в УАПЦ Оновлену архієпископ Харківський і Полтавський із підвладними йому парафіями. Він відзначається такою неусталеністю ще з тих років, коли очолював Братство Андрія Первозваного. 30 організацій Оновленої дріб'язково розкидані по 7 областях України. Найбільше їх в Полтавській (13) та Луганській (6) областях. В пошуках «пристанища» владика запропонував своє входження до Української Греко-Католицької Церкви» [3; 64].

Проте, як слушно зауважує А. Колодний: «кількісні показники зростання релігійної мережі тієї чи іншої конфесії ще не засвідчують такого ж зростання кількості їх вірних, а тим більше – рівня релігійності останніх. Конкурентна боротьба між конфесіями і церквами спонукає керівництво деяких з них штучно розширювати свою інституційну мережу, „хапати побільше” при реституції, не маючи опісля можливості на належне освоєння одержаного. То ж і маємо в православних монастирі із способом життя людини первісного суспільства (особливо у московсько- православних в Криму), напівпорожні храми, напівпусті монастирі тощо. Десять через 5-8 років історичні Церкви зіткнуться (особливо в містах, зокрема в Києві) із феноменом „пустуючих храмів”, хоч нині вони, з метою трудовлаштування випускників, необдуманно натворених духовних навчальних закладів прагнуть будувати їх все нові і нові, зокрема в Києві. Деякі з них навіть нагадують курники. Молодь на перспективу в храми традиційних спільнот, де не враховується її освіченість і бажання до активного релігійного виявлення, не піде. На зміну ритуалізованим церквам прийдуть інтелектуалізовані, церква телебачення чи Інтернету. Саме цим пояснюється поповнення молоддю різних харизматичних спільнот» [2; 61].

Відповідно до цього «Аналізуючи відсоток зростання релігійної мережі за останніх п'яти років, бачимо тенденцію щодо її зменшення. Також слід враховувати ті факти, що державна статистика двох останніх років (за 2014 р. та за 2015 р.) наводиться без врахування показників мережі релігійних організацій АР Крим (нагадаємо, що станом на 1 січня 2011 р. в АР Крим діяло 2083 релігійних організацій), оскільки остання є анексованою Російською Федерацією, а в частині Донецької та Луганської областей (де діють так звані «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка») релігійні організації позбавлені можливості діяти згідно з українським законодавством. Наразі, ані місцеві, ані центральні органи державної виконавчої влади не володіють офіційною, повною та об'єктивною статистичною інформацією щодо фактичного припинення чи продовження діяльності релігійних організацій на зазначених територіях» [6].

Таким чином, проаналізувавши розвиток релігійної мережі УАПЦ, УПЦ і УПЦ КП у незалежній Україні, можемо зробити наступні висновки:

1) УПЦ за досліджуваний період збільшила свою кількість майже у 2,5 рази. Це було обумовлено не лише існуючим впливом та наявною кількістю парафій даної релігійної організації до 1991 р., але й суттєвою підтримкою її з боку державної влади.

2) Мережа релігійних громад УПЦ КП збільшилась більше ніж у 3 рази. Такий стрімкий розвиток був пов'язаний з присутністю проукраїнських сил в керівництві державних та місцевих органах влади, а також тими чи іншими історичними подіями в сучасний період (Помаранчева революція, Євромайдан, АТО тощо)

3) Досить неоднозначною в цьому контексті динаміка розвитку релігійної мережі УАПЦ. По-перше, вона не збільшилася з моменту здобуття суверенітету в нашій державі, а, по-друге, вона втрачала свої релігійні громади через внутрішні конфлікти, а відтак парафії переходили в юрисдикцію УПЦ КП або ж до УАПЦ (оновленої).

Література:

1. Колодний А.М. Конфесійна карта України: конфесійні та регіональні зрізи / А. Колодний // Українське релігієзнавство. — 2008. — № 46. — С. 23-47.
2. Колодний А. Релігійна мережа України в її проблемах і перспективах // Українське релігієзнавство – 200– № 65 – С.55-62.
3. Колодний А.М. Релігійна мережа України на початок 2017 року / А.М. Колодний // Релігійна свобода – 2017 – № 20. – С.62-78.
4. Колодний А.М. Релігійна мережа України 2015 року в її конфесійному зрізі і проблемах / Релігійна свобода - № 19 – С.190-203.
5. Колодний А., Саган О. Карта релігій України / Українське релігієзнавство – 2000 - №13 – С.97-99.
6. Колодний А.М., Филипович Л.Г. Релігійна мережа України 1992-2015 років: таблиця змін / Релігійна свобода - № 19 – С.204-213.
7. Лариса Владиченко. Релігійна мережа України: аналіз динаміки станом на початок 2016 року / Електронний ресурс / Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/63066/
8. Релігійна карта України 1996 р. / Українське релігієзнавство – 1996. - №1 – С.55-57
9. Релігійна мережа України / Українське релігієзнавство – 2008 – № 46 - С.426-436.
10. Релігійна мережа України 1992-2012 років / Українське релігієзнавство - № 65 – С. 45-54.
11. Стан і тенденції розвитку релігійної мережі України в 2011 році. Інформаційний звіт Міністерства культури // Українське релігієзнавство - № 62-63. – С. 249-254.

УДК 2-774:316

Корнійчук Ю.Ю.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

СУЧАСНА МІСЬКА РЕЛІГІЙНА ГРОМАДА: РОЗВИТОК НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню еволюції вивчення міських релігійних громад, зокрема, розкриттю витоків спеціальних студій над релігійними спільнотами та визначенню їх конфесійних особливостей. Окреме місце в статті відведено формуванню